

ВІДГУК

рецензента на дисертаційну роботу
НЕЧЕПУРЕНКА МИКИТИ ОЛЕКСАНДРОВИЧА
«Формування соціальної відповідальності
малого та середнього бізнесу в Україні»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 Економіка

Відгук складено на основі вивчення дисертаційної роботи, опублікованих здобувачем результатів дослідження, матеріалів, які містять підтвердження щодо практичного впровадження результатів.

1. Обґрунтування актуальності теми дисертації. Особливості економічного росту та зростання попереднього століття зумовили низку кризових явищ, з яким в сучасних умовах зіткнулось суспільство. Очевидною стала необхідність пошуку нового підходу до подальшого розвитку суспільства, який би був заснований на соціально відповідальних свідомих практиках. На сьогоднішній день вирішення цих задач більшість науковців вбачає в дотриманні стратегії сталого економічного розвитку. Одним з основоположних принципів цієї концепції є посилення взаємозв'язку економіки, соціуму та екології. Необхідність обґрунтування для підприємств малого та середнього бізнесу переваг від запровадження соціальної відповідальності, пошук способів реалізації цього процесу є сьогодні нагальною потребою. Так, тільки наявність ініціативної компоненти, трансформація самого підходу до ведення бізнесу, може спричинити позитивні зрушення.

В основу дослідження Нечепуренка М.О. покладено ідею формування такої системи соціальної відповідальності суб'єктів МСБ, яка б відображала як обов'язкову, так і ініціативну компоненту, а також характер взаємовідносин із зацікавленими сторонами, включала в себе набір методичних підходів, методів та інструментів для запровадження та регулювання. Особливу увагу також приділено характеру впливу соціальної відповідальності та її ініціативної складової на місцеву громаду і територіальну стратегію розвитку.

Одночасно, питання методичних підходів до оцінювання соціальної відповідальності, впливу її рівня на соціальний розвиток громади, механізм участі стейкхолдерів у формуванні стратегій розвитку МСБ потребують подальшого вивчення і розробки, особливо в розрізі застосування на практиці. Отже, актуальність проблеми, її практичне значення й недостатня теоретична розробленість зазначених аспектів зумовили вибір теми, мету і задачі дисертаційної роботи.

2. Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами і темами. Дослідження проводилося згідно з планом науково-дослідних робіт кафедри туризму та економіки підприємства НТУ «Дніпровська політехніка» за темою «Соціальна відповідальність у системі підприємницької діяльності» (номер державної реєстрації 0120U104934, 2020-2023 рр.), в рамках якої автором запропоновано використання системи якісних критеріїв для комплексної оцінки ініціативної складової соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу, яка забезпечує відображення узгодження вимог стейкхолдерів та характеризує внесок кожної складової в загальний ресурсний обмін між малим та середнім бізнесом і відповідною групою його стейкхолдерів; розроблено науково-методичний підхід до оцінювання потенціалу малого та середнього бізнесу щодо можливостей задоволення інтересів стейкхолдерів, де об'єктом оцінювання є підприємницька діяльність у регіоні в розрізі соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу; розвинено понятійно-категоріальний апарат соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу; удосконалено підходи до класифікації стратегій взаємодії малого та середнього бізнесу з урахуванням загального показника його потенціалу щодо можливостей задоволення інтересів зацікавлених сторін.

3. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їхня достовірність та наукова новизна. Наукові положення і результати, що виносяться на захист, сформульовані автором наступним чином:

– удосконалено науково-методичний підхід до оцінювання потенціалу малого та середнього бізнесу щодо можливостей задоволення інтересів стейкхолдерів, де об'єктом оцінювання є підприємницька діяльність у регіоні в розрізі соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу як комплексний теоретико-методологічний конструкт, що дозволяє додатково підвищити рівень обґрунтованості проміжних та підсумкових висновків, оскільки базується на використанні інформації з різних джерел і сконструйований із чотирьох блоків: соціальна відповідальність в економічній сфері, внутрішня соціальна відповідальність, а також два блоки, які характеризують зовнішню соціальну відповідальність, які, на відміну від існуючих, дозволяють визначити особливості ресурсного обміну між суб'єктами малого та середнього бізнесу та його зовнішнім мікро- та мезооточенням;

– удосконалена система оцінювання ініціативної складової соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу із застосуванням бальних оцінок критеріїв та з урахуванням їх рівнів значущості, яка, на відміну від існуючих, забезпечує відображення узгодження вимог стейкхолдерів та характеризує внесок кожної складової в загальний ресурсний обмін, дозволяє додатково врахувати

регіональні умови ведення бізнесу, застосуванням бальних оцінок критеріїв екологічно ініціативної поведінки підприємства та з урахуванням їх рівнів значущості;

— удосконалено методичний підхід до характеристики поточного стану ресурсного обміну між малим та середнім бізнесом та його основними стейкхолдерами, який заснований на вирішенні задачі Парето-оптимальності і на відміну від існуючих дозволяє визначити, які саме групи найбільше впливають на порушення балансу;

– набули подальшого розвитку теоретичні підходи щодо визначення особливостей соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу через характеристику ступеня примусовості, що, в свою чергу, врахує інституційні чинники, та ступеня ініціативності, а також вектора спрямованості соціальної відповідальності – із превалюванням внутрішнього або зовнішнього середовища, що відображається на двовимірній площині розподілу концепцій соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу, сформованої за двома шкалами: «інтроверсія-екстраверсія» та «примус-ініціатива»;

– набув подальшого розвитку понятійно-категоріальний апарат соціальної відповідальності через удосконалення визначення соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу як ініціативної стратегічної діяльності, направленої на вирішення суспільних проблем через прозору і етичну поведінку, зорієнтовану переважно на зовнішнє середовище підприємства із врахуванням можливостей збалансованого ресурсного обміну із основними стейкхолдерами, яке на відміну від існуючих, підкреслює важливість зовнішніх зацікавлених сторін для суб'єктів МСП, що розподіляються на представників зовнішнього мікро- та мезооточення;

– набули подальшого розвитку підходи до оптимізації соціально відповідальних практик малого та середнього бізнесу в регіонах через врахування залежності коефіцієнту розбалансованості ресурсного обміну між малим та середнім бізнесом і визначеними групами стейкхолдерів, які, на відміну від існуючих, дозволяють визначити критичну точку ресурсного обміну, яка характеризує перехід зазначеного процесу в збалансований стан;

– набула подальшого розвитку класифікація підходів до формування стратегій взаємодії суб'єктів МСБ із групами зацікавлених сторін, яка, на відміну від існуючих, враховує рівень та інтерпретацію потенціалу малого та середнього бізнесу щодо задоволення вимог стейкхолдерів на засадах соціальної відповідальності.

Загалом, наукова новизна дисертаційної роботи полягає у розвитку теоретичних положень, науково-методичних підходів і практичного інструментарію щодо формування соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу на національному та регіональному рівнях.

4. Оцінка змісту роботи та повноти викладу результатів дисертації в опублікованих працях. Структура дисертації складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел зі 122 найменувань і 10 додатків. Обсяг основного тексту дисертації складає 154 с., дисертація містить 17 таблиць та 38 рисунків.

У першому розділі дисертаційної роботи автор на основі систематизованих підходів до визначення поняття «соціальна відповідальність», виокремлює особливості її реалізації для малого та середнього бізнесу (с. 45). Зокрема, уточнено класифікацію стейкхолдерів малого та середнього бізнесу Автор відзначає, що концепції соціальної відповідальності МСБ мають в першу чергу характеризувати ступінь примусовості, що, в свою чергу, врахує інституційні чинники та ступінь ініціативності суб'єктів малого та середнього бізнесу, а також вектор спрямованості соціальної відповідальності – із превалюванням внутрішнього або зовнішнього середовища (с. 46). Це дозволило автору запропонувати уточнене визначення поняття «соціальна відповідальність малого та середнього бізнесу», яка визначена як ініціативна стратегічна діяльність, направлена на вирішення суспільних проблем через прозору і етичну поведінку, зорієнтовану переважно на зовнішнє середовище підприємства із врахуванням можливостей збалансованого ресурсного обміну із основними стейкхолдерами на основі національних та міжнародних норм і правил. На відміну від існуючих, таке визначення підкреслює важливість зовнішніх зацікавлених сторін для суб'єктів МСБ, які зазвичай спричиняють значні впливи на діяльність такого бізнесу, і, відповідно, стимулюють його до соціально відповідальної поведінки, а також до практики нефінансового звітування.

У другому розділі автор на основі комплексного теоретико-методологічного аналізу специфічних особливостей малого та середнього бізнесу в Україні, пропонує удосконалений науково-методичний підхід до оцінювання потенціалу малого та середнього бізнесу щодо можливостей задоволення інтересів стейкхолдерів (с. 101). Автором розроблено загальний показник (с. 104-106), до якого включено чотири блоки критеріїв: соціальна відповідальність в економічній сфері, внутрішня соціальна відповідальність, а також два блоки, які характеризують зовнішню соціальну відповідальність, що дозволяє визначити особливості ресурсного обміну між МСБ та його зовнішнім мікро- та мезооточенням. Запропонований підхід дозволяє підвищити рівень обґрунтованості проміжних та підсумкових висновків, оскільки базується на використанні інформації з різних джерел, передбачає залучення компетентних експертів для оцінки факторів розвитку соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу регіону, використовує зворотний зв'язок через проведення опитувань, анкетування підприємців.

У третьому розділі запропоновано використання системи якісних критеріїв для комплексної оцінки ініціативної складової соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу, яка забезпечує відображення узгодження вимог стейкхолдерів та характеризує внесок кожної складової в загальний ресурсний обмін між малим та середнім бізнесом і відповідною групою його стейкхолдерів (с. 122, додаток Є). До якісних показників, які характеризують рівень соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу віднесено відповідні інтегральні показники за результатами регіональних експертних опитувань та анкетувань підприємців за блоками. За результатами дослідження розбалансованості ресурсного обміну малого та середнього бізнесу із основними групами його стейкхолдерів, узагальнено чотири типи стратегій взаємодії суб'єктів МСБ із групами зацікавлених сторін: стратегія задоволення запитів, стратегія захисту, стратегія впливу, стратегія кооперації, кожна із яких зорієнтована на відповідний рівень потенціалу малого та середнього бізнесу щодо задоволення потреб стейкхолдерів (с. 148). Розроблено рекомендації щодо запровадження більш ефективних практик міжсекторального партнерства через впровадження концепції соціальної відповідальності в Дніпропетровській області.

За темою дисертаційної роботи опубліковано 7 наукових праць, з яких: 4 статті (у тому числі 3 статті у наукових фахових виданнях України, 1 стаття – у періодичному фаховому виданні іншої країни, внесеному до міжнародної наукометричної бази Scopus, а також 3 праці апробаційного характеру. Загальний обсяг публікацій складає 2,1 др. арк., особисто автору належить 1,7 др. арк.

Текст дисертації викладений в логічній послідовності, якісно структурований, робота написана в сучасному науковому стилі. Загалом ґрунтовність та системність викладення матеріалу дослідження вказують на цілісність та завершеність дисертації.

5. Значення роботи для науки, практики та суспільства полягає в тому, що в запропоновані в дисертації науково-методичні підходи до оцінювання та формування соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу використовуються в діяльності і підприємств, і органів владних повноважень, що дозволяє балансувати інтереси обох сторін за допомогою уніфікованих інструментів. Доведені до рівня практичних рекомендацій підходи до оптимізації соціально відповідальних практик малого та середнього бізнесу на прикладі Дніпропетровської області.

Запропонований автором методичний підхід до характеристики поточного стану ресурсного обміну між малим та середнім бізнесом та його основними стейкхолдерами використовується в діяльності Департаменту економічного розвитку Кам'янської міської ради (Додаток Ж). Авторський підхід до формування ініціативної складової соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу

використовується в діяльності ТОВ «Міськвітло Плюс», м. Дніпро (Додаток З). Наукові результати дисертаційної роботи були використані у навчальному процесі в Національному технічному університеті «Дніпровська політехніка» при удосконаленні робочих програм та навчально-методичного забезпечення дисциплін: «Соціальна відповідальність бізнесу», «Соціально-етична відповідальність в туризмі», «Креативна економіка» (Додаток К).

6. Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. За результатами аналізу дисертації та публікацій автора порушень норм академічної доброчесності не виявлено, а всі ідеї інших авторів, використані в роботі, мають посилання на відповідне джерело.

7. Дискусійні положення та зауваження до змісту та оформлення дисертації.

1. Автор пропонує використовувати класифікацію стейкхолдерів за Фріменом для подальшого розподілу їх відповідно до напрямів взаємодії з малим та середнім бізнесом (с. 42). Однак, слід зауважити, що такий розподіл не є універсальним, це, скоріше, лише окремий випадок, адже рівень впливовості стейкхолдера або його зацікавленості в діяльності підприємства може суттєво змінюватись із плином часу, і, відповідно, тип стейкхолдера також буде змінюватись. Про це автору доцільно було би вказати окремо.

2. У розділі 3.2, досліджуючи напрями оптимізації соціально відповідальних практик малого та середнього бізнесу в регіонах України на прикладі Дніпропетровської, Харківської та Запорізької областей, автору було би доцільно навести також приклади соціально безвідповідальних практик малого та середнього бізнесу, що дозволило конкретизувати запропоновані заходи щодо формування та розвитку СВБ для кожного регіону.

3. Автор зауважує, що одним із напрямів успішного розвитку соціально відповідальних практик малого та середнього бізнесу на регіональному рівні є активізація державно-приватного партнерства (підрозділ 3.3), яке розглядається як елемент посилення інституційного забезпечення вказаних процесів та спрямовано на інтенсифікацію взаємодії місцевої влади із бізнес-структурами. (с. 146-147). Вважаємо, що було би доречно детальніше конкретизувати точку зору автора щодо можливих форматів такого партнерства на прикладі Дніпропетровської області, запропонувати можливі організаційні заходи та форми його стимулювання.

4. Автор здійснює апробацію оптимізаційного підходу до формування та розвитку соціальної відповідальності МСБ на прикладі розбалансованості ресурсного обміну між МСБ Дніпропетровської області та органами владних повноважень, що є цілком слушним з точки зору посилення державно-приватного партнерства (с. 142-145). В цьому сенсі автору слід було розробити рекомендації для досліджуваної Дніпропетровської області із врахуванням результатів

балансування інтересів МСБ та органів влади, наприклад, на основі прогнозування доцільних обсягів регіональних програм розвитку малого та середнього бізнесу.

5. На с. 102 автор наводить модель соціальної відповідальності на регіональному рівні, розподіляючи примусовий компонент між зовнішнім та внутрішнім оточенням малого та середнього бізнесу, що є цілком слушним. При цьому зацікавлені сторони, приналежні до зовнішнього оточення, розподілені за ступенем віддаленості, в той час як стейкхолдери внутрішнього середовища додатково не класифікуються, що, тим не менше, було би доцільним і додатково підсилює б результати авторських досліджень, адже внутрішні стейкхолдери не обмежуються лише власниками та працівниками, як це зазначено на с. 102.

Загалом, зазначені зауваження є дискусійними і не применшують наукового значення одержаних автором теоретико-методичних та практичних результатів.

8. Загальний висновок про відповідність роботи встановленим вимогам.

Слід відзначити, що в цілому наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, відповідають вимогам до такого виду досліджень. Дисертаційна робота Нечепуренка Микити Олександровича «Формування соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу в Україні» є самостійним, завершеним дослідженням, відповідає спеціальності 051 Економіка та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, пп. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою № 44 Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р., а її автор, Нечепуренко Микита Олександрович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 Економіка.

Рецензент,

к.е.н., доцент кафедри туризму та економіки підприємства

НТУ «Дніпровська політехніка»

Марія БЕЛОБОРОВА

Підпис *Белоборова*
засвідчую:
вчений секретар
Вченої ради
Косенко І.М.

